

Коротич К.В.,
кандидат філологічних наук,
Харківський національний
університет імені В.Н. Каразіна

ВИЯВИ ДИСКУРСУ ВЛАДИ В УКРАЇНСЬКІЙ РАДЯНСЬКІЙ ДИТЯЧІЙ ПРЕСІ 20–30-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ

Українська дитяча преса на сьогодні є малодослідженим феноменом, розгляд якого тільки починає привертати увагу дослідників. Причому в полі зору перебувають більшою мірою сучасні періодичні видання для дітей. Так, тематику й перспективи розвитку сучасної дитячої преси розглянула О. Прокопчук [16]. Основні риси дитячої публіцистики схарактеризувала Ю. Стадницька [18]. Сучасному дитячому дошкільному журналові (сприйняттю та розумінню тексту малюками [9], основним засадам створення концепції журналу для українських дітей дошкільного віку [10]) присвячені статті Н. Кіт. Штампи в мові дитячих газет вивчає Т. Артимчук [1]. В історичній ретроспективі розглянуто мовну специфіку й історію видання деяких періодичних видань [13] та особливості часописів в окремі історичні періоди [2, 27; 4, 292–294; 11; 19].

Зважаючи на стан розгляду українських дитячих періодичних видань і важливість вивчення мови в її зв'язку з дійсністю, вважаємо актуальним дослідження мови часописів для школярів. Матеріалом роботи є дискурс українських радянських дитячих газет і журналів “Більшовиченята”, “Дитячий рух”, “Червоні квіти”, “Газета «Червоних квітів»” кінця 20-х – початку 30-х років ХХ століття. Саме цей період обрано через проголошення партійних ухвал про виховання нової людини в дусі комуністичної моралі. Так, 1920 року В. Ленін проголосив: “Треба, щоб уся справа виховання, освіти і навчання сучасної молоді була вихованням в ній комуністичної моралі” [12, 358]. Або, наприклад, 1934 року нарком освіти В. Затонський на Всеукраїнській партійній нараді з питань дитячої літератури висловився про необхідність створення образів нових героїв для виховання нових людей: “Нам потрібна нова людина, ми повинні впливати через літературу на дітей так, щоб виховати цю нову людину. Ця нова людина повинна бути загартована в сучасних класових боях, смілива, готова до бою з класовим ворогом і силами природи... Ми повинні виховати рішучих борців, відданих нашій ідеї людей” [6, 146]. Владні ухвали посилено впроваджувалися через усі суспільні інститути, що відразу відображалось в мові газет і журналів як найголовнішого рупора влади. За даними Б.В. Потятиника, творці соціалізму вважали ЗМІ універсальним інструментом побудови нового ладу: “За допомогою цього інструмента намагалися навіть контролювати і, до певної міри, керувати економікою, не кажучи вже про суспільне життя, індивідуальну свідомість і мораль, які мала безпосередньо «програмувати» преса” [15, 91]. У зв'язку з цим дискурс тогочасної радянської дитячої преси стає насамперед цілеспрямованою

соціальною дією влади, який не стільки інформував, скільки впливав на дитячу особистість, формуючи її відповідно до проголошених владою зразків.

Зважаючи на це, наша стаття покликана виявити в мові дитячої преси 1920–1930-х років вкраплення мови влади, спрямовані на вплив на школяра, що зручно досліджувати на основі радянської ідеологізованої мовної картини світу (МКС). Адже дискурс преси являє собою особливий спосіб використання мови в пресі під впливом екстралінгвальних чинників (передусім настанов авторів), унаслідок якого формується, змінюється або впроваджується відповідна картина світу реципієнта. Картина світу, зазначає А.Я. Гуревич, становить “«сітку координат», за посередництвом яких люди сприймають дійсність і вибудовують образ світу, що існує в їхній свідомості” [3, 15–16]. В.В. Іванов і В.М. Топоров зауважують, що модель світу служить “програмою поведінки для особистості й колективу”, визначаючи набір операцій, застосовуваних людиною для впливу на світ, а також правила їх використання в діяльності [7, 7]. Структура картини світу ґрунтується на кількох опозиціях, що або перебувають у синонімічних відношеннях, або можуть “розглядатися як різні плани вираження головного протиставлення”; основні протиставлення керують поведінкою кожного члена соціуму. До базисних належать опозиції **добро / зло, життя / смерть, щастя / нещастя, корисне / шкідливе** та деякі інші, причому головним протиставленням, найтісніше пов’язаним із прагматичними цілями колективу, є розрізнення позитивного і негативного стосовно колективу та людини [7, 63–64].

Найголовнішою опозицією радянської МКС, відображеною як у загальній, так і дитячій пресі, є **ми / вони (свій / чужий)**, причому ними можуть бути як внутрішні (“*Клясовий¹ ворог мобілізував усі свої сили, готуючись учинити звірячий опір, готуючись зірвати збори, зірвати хлібозаготівлі. Підкуркульники – зрадники радянської влади...*” [ДР. – 1933. – № 1. – С. 23]; “*Куркуль – наш лютий клясовий ворог*” [ЧКв. – 1930. – № 5. – С. 1]), так і зовнішні вороги (“*Капіталісти щодня готуються до нової війни*” [ДР. – 1933. – № 1. – С. 29]). В енкратичній пресі того часу подаються чіткі орієнтири, за якими визначають, хто є свій, хто – чужий (за критеріями активності / пасивності, участі в кампаніях влади, і, найголовніше, – підкорення її директивам, адже *хто не з нами – той проти нас*), і зафіксовано хиткість статусу **свого / чужого** в тоталітарному дискурсі, який культивував перманентну підозрілість (“*Активний учасник весняної с.-г. виробничої кампанії допомагає боротись з клясовим ворогом. А той, хто не бере участі в її переведенні, фактично допомагає клясовому ворогові. Отже, весняна кампанія є перевірка вашої відданості справі Леніна, перевірка бойової готовності боротися за неї*” [ЧКв. – 1930. – № 5. – С. 2]).

Владні настанови спричиняють виникнення або актуалізують посилене вживання замість однослівного номена *діти* нових: і однослівних, і синтаксичних, які мають в основі кілька ознак: класове походження

---

¹ Цитати та приклади наводимо відповідно до правопису й пунктуаційного оформлення оригіналу.

(*пролетарські діти, діти пролетарів, робітничі діти, робітницькі діти, діти трудящих, діти колгоспників*), належність до організації (*юні піонери, піонерія*), заняття (*маленькі пролетарі сільського господарства, юні революціонери землі, пастушата, батрачата, наймитчата*). Внутрішню форму деяких метафоричних номенів (*юні революціонери землі*) зумовлює пафосна риторика того часу, а також прагматичні настанови (назвати буденне незвичайним чином, щоб додатково стимулювати реципієнта до якихось дій). Показово, що дискурс тогочасної дитячої преси повністю відображає загальний: якщо робітники й селяни виступають під проводом Комуністичної партії й мудрого вождя, то діти пролетарів – під керівництвом піонерів (**“Робітничі діти мусять навчатися, як *під проводом піонерів* узятися до боротьби”** [ЧКв. – 1929. – № 17–18. – С. 2 обкладинки]).

Отже, таке розчленування поняття **дитина** зумовлене державною політикою, яка прагнула чітко поцінувати кожну людину й навіть дитину як свого чи чужого. Відповідно в основі номенів на позначення дітей-чужих (*куркулята, діти ворогів народу*) також лежить походження з класово чужої верстви, тобто негативно і позитивно марковані номени є симетричними за будовою: *куркулята – наймитчата, діти пролетарів – діти ворогів народу*. До того ж, на дітей поширюється “провина” батьків перед владою. Відзначимо, що подане розмаїття позитивно забарвлених номенів, на відміну від нечисленних негативних, є нетиповим для мовної картини світу. Як бачимо, на відміну від недиференційованого номена **дитина**, внутрішня форма використовуваних в енкратичному дискурсі номенів на позначення дитини дає чіткі орієнтири щодо свого і чужого (**“Юні піонери! Ми мусимо завоювати *пролетарських дітей*. Ми мусимо розділити школи на *два класові стани* й виховувати в робітницьких дітей *виразну класову свідомість*”** [ЧКв. – 1929. – № 17–18. – С. 3]), а також невизначеного члена радянського суспільства [17, 75–83].

Адже в радянській дійсності існували особи (як серед дорослих, так і серед дітей) з таким статусом, позначувані в МКС номенами *неорганізовані діти, маси неорганізованих дітей* (**“Цього вечора з пастушатами виїхали сільські піонери. В них бойове завдання: підчас культпоходу втягти до загону всіх *неорганізованих дітей* села Білики. В степ *“обробляти”* пастушат виїхала за пропозицією ватажка *Маруся Тараненко*”** [ГЧК. – 1929. – № 13. – С. 1]), котрих, як точно сказано в наведеному вислові, треба було *обробляти*. Показово, що залучення до піонерської організації, навернення до комуністичної ідеології в енкратичному дискурсі йменувалося не нейтральними номенами, а лексемами з характерним значенням: *завойовувати* (воєнна метафора, що репрезентувала мілітарний тип світобачення), *втягати, притягати* із семами ‘сила’, ‘переміщення’.

Визначаємо, що одним із виявів опозиції **свій / чужий** є опозиція **один / організація** (а не просто багато) з позитивно маркованим другим членом, заснована на кількісному протиставленні (**“Ленін показав нам, що всяка боротьба, що йдеться *по-одиначі*, є безнадійна, яка б вона героїчна не була. Тому він учив нас, що міць проле[та]ріяту полягає в *організації*”** [ЧКв. –

1929. – № 17–18. – С. 2 обкладинки]). Такі настанови мають опору у фольклорній МКС, репрезентовані, наприклад, прислів'ям *Один у полі не воїн*.

Радянські діти, згідно з владними вказівками, мають організовуватися, як і дорослі, у міжнародні об'єднання за класовою ознакою й навіть протистояти дітям інших країн, якщо ті мають відмінні політичні переконання. Така налаштованість виражається контекстом, кольоративами із символічним значенням, пейоративними номенами, лексикою з військової сфери, прийомом ототожнення різних понять на мовному рівні (“У час **червоного зльоту** в Радянськiм Союзi, – відбувався **чорний зльот** – Джемборі в Англії й **жовтий** – соціал-демократичних груп в Австрії. Хоч чорні скавти й жовті соціал-демократи говорять по-різному, та думка в них одна; різниця тільки в тім, що ті – **одверті вороги наші, а ті заховані**” [ЧКВ. – 1929. – № 17–18. – С. 2–3]; “Уперше **пролетарські діти зі всього світу** зустрілися, щоб обговорити свій стан та **свою боротьбу**. <...> Міщанська капіталістична преса добре зрозуміла, яке значіння має міжнародня змичка **пролетарських дітей**. <...> За кордоном дедалі більше готують до війни й дітей. З цього погляду ми й мусимо розглядати бойскавтське Джемборі й збори соціал-демократичної молоді в Відні. Але проти цього зміцнюється також і **фронт пролетаріату та його дітей**” [ЧКВ. – 1929. – № 17–18. – С. 2 обкладинки]).

Отже, влада бачить дитину не тільки як організовану, але і як комуністично свідому (“Ми повинні виховати **свідомих безвірників**” [Б. – 1930. – № 23. – С. 21]). У наведеному вислові на позначення парадоксів радянського виховання фіксуємо номен **свідомий безвірник**. Як бачимо, свідомість і мораль у баченні влади починають зазнавати деформації, що фіксують тексти преси (“В основі виховання лежить **боротьба** [заголовок – К.К.]. Коли нам говорять про мораль, ми кажемо: Для комуніста мораль уся в цій загартованій солідарній дисципліні і свідомій масовій боротьбі проти визискувачів” [Б. – 1930. – № 30–31. – С. 10]). У наведеному вислові номен **мораль** набуває абсолютно іншого від усталеного значення на основі рефреймінгу.

Комуністично свідома юна особистість має, згідно з владними настановами, орієнтуватися на інтернаціоналізм, а не націоналізм, що здійснюється в енкратичному дискурсі вживанням маркерів примусу (*ми мусимо*), відповідно поцінованих номенів, орієнтуванням на “священні” приписи (“**Ленін учив нас, що ми мусимо бути інтернаціоналістами, перемогти всі національні протиріччя й провадити боротьбу в міжнароднім маштабі**” [ЧКВ. – 1929. – № 17–18. – С. 2 обкладинки]).

Різновидом опозиції **ми / вони** в дитячих часописах стала опозиція **школа (піонерзагін, товариство) / родина** з негативно маркованим другим членом. К. Келлі відзначає, що до середини 30-х років ХХ століття побутувало сприйняття родини радянською владою як джерела гноблення [8, 231]. Скажімо, у вислові “У Харкові у татарській школі було організовано гурток безвірників. Він розпочав роботу, але під впливом **релігійних батьків**, що забрали дітей не лише з гуртка, а також із піонерзагону, розпався. Ані **піонерзагін, ані школа** не змогли протистояти цьому натискові **релігійно**

затуманених батьків” [ГЧК. – 1930. – № 1. – С. 1] засобом вираження негативної оцінки є контекст і негативно забарвлений метафоричний номен *релігійно затуманені батьки*, що, на нашу думку, є мовною репрезентацією фрейму **релігія – опіум для народу**, поширеного в тогочасному енкратичному дискурсі та активно залучуваного й у дитячий дискурс преси. У радянській картині світу, відображеній у пресі, маємо аномальну перестановку родинних ролей, що суперечить релігійним і виховним приписам: діти домінують над батьками й над дорослими взагалі, виконуючи покладену на них владою функцію контролю (“*Діти колгоспників повинні вимагати від своїх батьків найсумліннішого ставлення до праці в колгоспі...*” [Б. – 1930. – № 5. – С. 2 обкладинки]; “*На виробництві, до якого загін прикріплений, піонери відвідують виробничі наради, цікавляться виконанням промфінплану. В цеху організували виставку браку. Улаштували також галерею ударників*” [ДР. – 1934. – № 9. – С. 19]), що на мовному рівні виражається, зокрема, лексемою *вимагати* із семантикою категоричної вимоги.

Характерно, що однією з настанов влади було активне втягування дітей у так звану класову боротьбу, участь у протистоянні бідних і заможних прошарків населення. Це спричинював, зокрема, приклад піонерів, описуваний на сторінках дитячої преси й визнаний зразком для наслідування (“*Підкуркульники – зрадники радянської влади до хрипу кричать, бризкаючи слюною: – Нема хліба! Нема! – Які тут хлібозаготівлі, самим їсти нічого! – Хай нам пришлють хліба! Немає хліба! Біднота дає відсіч агентам клясового ворога: – Виконаємо хлібозаготівлі! Є хліб! З боків, з кутів крадькома виповзають куркулі на допомогу своїм оборонцям, своїм агентам і дружньо викрикують: – У нас нема куркулів! <...> – Довго ще ти, Пашико [Павлик Морозов – К.К.], каламутити нарід будеш? Навіщо виказуєш всіх, хто хліб ховає? Що тобі за турботи? – А що хіба? – насторожився Пашка. – А те, що ось я тебе вб’ю, коли не вийдеш із піонерів. – Не боюсь я тебе, Данило, – спокійно відповів Павлик, – як був піонером, так і буду. Боровся з куркулями й далі боротимусь*” [ДР. – 1933. – № 1. – С. 23]). Для опису опозиції **бідний / багач**, яка має давні корені ще у фольклорній картині світу, а тому близька дитині, використовуються лексеми, що мають негативні конотації (*виповзають, крадькома*), описують непривабливі фізіологічні явища (*до хрипу кричать, бризкаючи слюною*), репрезентують опозицію **центр / периферія** з негативно маркованим другим членом (*з боків, з кутів*); негативно поціновувані номени *куркулі, підкуркульники, агенти клясового ворога, зрадники радянської влади* (до речі, зрада є одним із найтяжчих проступків у дитячому середовищі (див., напр., у К. Келлі [8])). Хоча прикметно, що дитина, згідно з настановами влади, піддавши деформації свої переконання про зраду, вважає її позитивною. Таку модифікацію уявлень спричинює, зокрема, на мовному рівні підміна слів і понять (*виказування, зрада / викривання ворога, боротьба*): зрада стає однією з форм політичної боротьби (“*Викривайте шкідницьку, ганебну роботу клясового ворога!*” [ЧКВ. – 1930. – № 5. – С. 2]).

Однією з прикметних рис радянського дискурсу є його емоційні домінанти: це радість, щастя (*Спасибі партії і товаришу Сталіну за наше*

щасливе дитинство!) і водночас страх. Тоталітарна влада, як слушно відзначає О. Забужко, “найкатегоричнішим чином, під страхом не Дахау, так ГУЛАГУ якраз і вимагала від своїх підданців почуватися «щасливими», трагедію скасувала як жанр, проголосивши її «оптимістичною»” [5, 60]. Дитяча радість або змальовується сама по собі, або частіше на виразному контрастному тлі страждань дітей за кордоном чи дітей до революції (“*Ви щасливі діти батьківщини трудящих усього світу. Вас колись били в школах лінійкою, але тепер ви разом із радянським учителем будете нову, вільну, трудову школу. Ви щасливі учасники будівництва соціалізму в першій у світі робітничій державі*” [ЧКв. – 1929. – № 17–18. – С. 3]; “*У багатьох штатах на заводах зовсім не вживають запобіжних заходів, і діти **калічуться** на роботі, **псують легені тощо**” [ЧКв. – 1929. – № 7. – С. 20]; “*За найменшу провину у школі, на вулиці, служники капіталу – буржуазні та соціаль-демократичні вчителі, попи, поліція **нещадно знущються** з піонерів*” [Б. – 1930. – № 10. – С. 12]), тут прагматичний ефект найчастіше ґрунтується на контрасті. Натомість страх, який викликали явища дійсності, пропонувалося замінювати на безстрашність, культивуючи її в собі згідно зі зразками, які подавала і дитяча преса. Коли людина перебуває в небезпеці, потреба в безпеці починає домінувати й активно мобілізує ресурси організму. За словами А. Маслоу, у небезпечних ситуаціях потреба в безпеці стає чинником, який майже повністю керує поведінкою людини. І тоді людський організм, перейнятий потребою в безпеці, можна визначити як механізм, що “прагне до безпеки” [14, 63]. Ця потреба, на думку психологів, є найважливішою для людини й становить необхідну умову її нормального існування та розвитку. Натомість у радянській дитячій пресі 20–30-х років ХХ століття маємо прагматичну настанову, спрямовану на відкидання особистої безпеки заради владних декларацій, жертвування собою заради ідеї, тобто деформацію базових потреб людини (“*Куркулі намагалися **заякати** його різними **погрозами**, але Павлик і далі викривав їх, **не вважючи ні на які погрози**. І куркульство села Герасимівки вирішило знищити Павлика – Павлик став жертвою рук озвірілих куркулів*” [ДР. – 1933. – № 1. – С. 21]).*

Аналогічні процеси О. Забужко фіксує на матеріалі радянської художньої прози, роблячи висновок, що “у сконструйованих радянською пропагандою культових героїнь... є одна сутнісна риса... це нормативна для всякого радянського героя, незалежно від статі й віку, *зневага до власного тіла* (за чим, ясна річ, криється ще жорсткіший загальний припис – зневаги до власного *життя* поза його ідеологічно всанкціонованою суспільною функцією), беззаперечна й безмисна готовність леда-хвилю офірувати власне тіло для перемоги «справи комунізму»” [5, 56].

Енкратичний дискурс культивує в маленького читача зразки для наслідування, послуговуючись для цього позитивно забарвленими номенами, серед яких і *справжній більшовик* (“*Не вважючи на юний вік, Павлик показав себе **справжнім більшовиком**, що не лякався озвірілого куркульства*” [ДР. – 1933. – № 1. – С. 21]). У цьому контексті прагматичними засобами впливу на дитячу особистість також є мовна репрезентація опозицій, важливих у дитячій

картині світу: **смільвець / боягуз, справжній / несправжній, пересічна людина / герой, юний / дорослий.**

Прикметно, що в енкратичному дискурсі дитячої преси функціонує позитивно забарвлений метафоричний номен *товариська сім'я* з його різновидами, що репрезентує фрейм **Радянський Союз – родина**, формуючи цим додаткові позитивно забарвлені асоціативні зв'язки щодо стосунків народу чи окремої людини з владою (*“Радянський Союз побудовано на товариському співжитті народів, які населяють територію колишньої російської імперії. Товариська сім'я цих народів по-новому будує життя на всіх просторах неосяжного Союзу”* [ЧКв. – 1929. – № 1. – С. 2 обкладинки]).

Іншим важливим протиставленням радянської МКС була опозиція **новий / старий**, яка виявлялася чи не в усіх сферах життя. Так, у дитячій пресі це були суспільний лад, верстви населення, їх якості, діяльність, установи, простір і т. ін. Наприклад, у вислові *“Безумовно, Ленінград – надзвичайно красиве місто. Але під його красою завжди чується кров і смерть. Але де ж у Ленінграді можна не згадувати про кров? Здається, ніде. Кожен майдан, кожна вулиця має свою історію, политу кров'ю. <...> Ідьмо геть од палаців, соборів та пам'ятників. Підімо на край міста. Може там ми дихатимемо вільно, може там ми не побачимо **пам'яток проклятого минулого.** <...> Але змінився ввесь склад життя. Ленінград, **колишнє** місце розкішного життя буржуазії та царських двораків, **став тепер** дійсно пролетарським містом, батьківщиною пролетарської революції. Тому ми можемо спокійно і без обурення дивитися на всю красу міста Леніна. Ленінград, що утворився на місці **старого** Петербургу-Петрограду, будує тепер своє **нове життя”** [ЧКв. – 1930. – № 4. – С. 20] бажане сприйняття міста подане крізь призму названої опозиції, унаслідок чого топос підкорений часові.*

Подекуди частковим виявом опозиції **старий / новий** є протиставлення **відставання / прискорення**, надактуальне для всіх типів тогочасного дискурсу й відповідно посилено впроваджуване в дитячий дискурс не тільки описовими засобами, а й спонукальними висловами, часто гаслами (*“Наздогнати й перегнати”* [ЧКв. – 1929. – № 19–20. – С. 10]; *“Не відстаєм від дорослих!”* [Б. – 1930. – № 30–31. – С. 45]; *“Слабий темп змагання [заголовок – К.К.]. <...> Треба краще взятися до роботи, виконати умови соцзмагання”* [ГЧК. – 1930. – № 4. – С. 1]), реченнями з причиново-наслідковими зв'язками (*“**Чим жвавіше, активніше** візьметесь до роботи, **тим швидше** трактор «Більшовиченят» вирушить на колгоспівські лани!”* [Б. – 1930. – № 30–31. – С. 47]).

Слід відзначити наявні в енкратичному дискурсі **маркери** повної **підтримки** політики панівного режиму, що є наслідком ритуальної функції преси [15, 97]. До таких маркерів належать передусім відозви в теперішньому й майбутньому часі із займенником *ми*, які нібито показують “діалог” між владою і дитиною в насправді монологічному дискурсі влади (*“...якщо нас спитують, **чи готові ми боротися за комунізм – ми скажемо: Завжди готові!**”* [ЧКв. – 1929. – № 17–18. – С. 3]; *“До боротьби за робітничу справу, за справу світового жовтня й великого проводиря Леніна **будемо всі й завжди готові!**”* [ЧКв. – 1929. – № 17–18. – С. 3]; *“До боротьби за робітничу справу **будь***

напоготові!” [Б. – 1930. – № 10. – С. 1]; “...*треба притягти – щоб збирати утильсировину – всю радянську громадськість, починаючи від піонерів і школярів. – “Єсть”, – сказали піонери, дізнавшись про цю постанову уряду*” [ЧКв. – 1930. – № 3. – С. 2 обкладинки]).

Іншим типом маркерів – **маркерами керування** – в енкратичному дискурсі є слова, що виражають модальність спонукальності й часто використовуються в гаслах, надуживанням яких позначена радянська епоха. Це, по-перше, дієслово *мусити*, слово категорії стану *треба*, словосполучення *бути повинним* (“**Треба розбити ворога вщент**” [ЧКв. – 1930. – № 5. – С. 2]; “**Ми мусимо завоювати пролетарських дітей**” [ЧКв. – 1929. – № 17–18. – С. 3]) і, по-друге, дієслова у формі наказового способу (“**Дамо відсіч ворогам**” [Б. – 1930. – № 10. – С. 15]; “**Відайте всі сили на боротьбу з клясовим ворогом!**” [ЧКв. – 1930. – № 5. – С. 2]) та інфінітива (“**Скупчитись на боротьбу з капіталістами всвіту. Готуватись до їхніх майбутніх атак**” [Б. – 1930. – № 30–31. – С. 33]). Характерно, що і дієслово *мусити*, і словосполучення *бути повинним*, і дієслова у формі наказового способу найчастіше вживались у формі першої особи множини, зазвичай із займенником *ми*, щоб створити ілюзію особистого рішення кожного діяти відповідно до наказу.

Різновид гасел із лексемою *геть*, уживаний у дитячій пресі, відображав явище усунення з радянської МКС певних її фрагментів, ворожих радянському ладові (“...*геть хрест – символ рабства й пригноблення, геть релігію – знаряддя закріпачення трудящих!*” [ЧКв. – 1930. – № 4. – С. 22]) чи невписуваних у загальну ідеалізовану картину (“**Геть другорічників із школи**” [ГЧК. – 1930. – № 4. – С. 1]).

На нашу думку, дискурс дитячої радянської преси 20–30-х років ХХ століття є тавтологічним щодо загального енкратичного дискурсу того часу, оскільки він так само покликаний відобразити ті ж владні настанови трохи простішими, відповідними до дитячого сприйняття мовними засобами або часто навіть й однаковими.

У часописах, розрахованих на школярів, фіксуємо вияв основних опозицій ідеологізованої радянської МКС: **ми / вони (свій / чужий), один / організація, новий / старий, відставання / прискорення** та ін., – деякі з яких підтримуються фольклорною та дитячою картинами світу. Специфічним різновидом опозиції **ми / вони** чи **свідомий / несвідомий**, адаптованим для дітей, є **родина / школа (піонерзагін, товариство)**.

Головними емоціями, відображуваними радянським дискурсом, були радість, щастя і страх. В енкратичному дискурсі дитячої преси 20–30-х років ХХ століття домінували прагматичні настанови наслідування дітьми дорослих і нехтування особистою безпекою, життям заради владних вказівок.

Нетиповою рисою мовної картини світу є переважання меліоративних номенів над пейоративними, зафіксоване в дитячій періодиці. У тогочасній дитячій пресі відображено й низку аномалій радянської картини світу: домінування дітей, які виконують функцію контролю, над батьками й над дорослими взагалі; позитивне ставлення до зради. Деформацію базових потреб і

моралі дитини внаслідок цілеспрямованого впливу влади на її свідомість зафіксовано на мовному рівні текстами преси.

У радянському дискурсі дитячої періодики фіксуємо мовно-прагматичні маркери повної підтримки політики панівного режиму та маркери керування реципієнтом.

Перспективним, на нашу думку, є подальше вивчення мовних і прагматичних особливостей дитячої преси різних періодів, зокрема радянського.

Список умовних скорочень

Б – “Більшовиченята”

ГЧК – “Газета «Червоних квітів»”

ДР – “Дитячий рух”

ЧКв – “Червоні квіти”

Література

1. Артмчук Т. Штампи в газетній періодиці для дітей [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=313>
2. Владимиров В.М. Історія української журналістики (1917–1991): Навч. посіб. – К.: МАУП, 2007. – 174 с.
3. Гуревич А.Я. Категории средневековой культуры. – М.: Искусство, 1972. – 320 с.
4. Животко А.П. Історія української преси. – К.: Наша культура і наука, 1999. – 362 с.
5. Забужко О. Notre Dame d’Ukraine: Українка в конфлікті міфологій. – 2-е вид., виправл. – К.: Факт, 2007. – 640 с.
6. Затонський В. Завдання дитячої літератури на сучасному етапі соціалістичного будівництва (З доповіді на Всеукраїнській партнаradі в справах дитячої літератури 26 квітня 1934 р.) // Українська дитяча література: Хрестоматія критичних матеріалів / Упорядн.: Ф.Х. Гурвич, В.С. Савенко – К.: Вища шк., 1969. – С. 143–146.
7. Иванов Вяч.Вс. Славянские языковые моделирующие семиотические системы: (древний период) / Вяч.Вс. Иванов, В.Н. Топоров – М.: Наука, 1965. – 246 с.
8. Келли К. “Маленькие граждане большой страны”: интернационализм, дети и советская пропаганда // Новое литературное обозрение. – 2003. – № 2. – С. 218–251.
9. Кіт Н. Вербальне “обличчя” журналу для дошкільників у світлі дитячого сприйняття [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1482>
10. Кіт Н. Український журнал для дошкільника: психологічні підстави та основні принципи розробки концепції видання [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1064>

11. Костюченко В.А. Українська радянська література для дітей: Літературно-критична хроніка. – К.: Веселка, 1984. – 156 с.
12. Ленін В. Завдання спілок молоді (Промова на III Всеросійському з'їзді Російської Комунистичної Спілки Молоді 2 жовтня 1920 р.) // Вибрані твори: В 3-х т. – К.: Політвидав України, 1983. – Т. 3. – С. 352–365.
13. Лешко У.О. Відродження “Дзвіночка” – журналу українських дітей [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1457>
14. Маслоу А. Мотивация и личность. – СПб.: Питер, 2003. – 352 с.
15. Потятиник Б.В. Медіа: ключі до розуміння. – Львів: ПАІС, 2004. – 312 с.
16. Прокопчук О. Сучасна періодика для дітей: яка вона? [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://ostriv.in.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=1766&Itemid=1323
17. Романенко А.П. Советская словесная культура: образ ритора. – М.: Едиториал УРСС, 2003. – 212 с.
18. Стадницька Ю.В. Дитяча публіцистика як об'єкт дослідження // Вісн. Сумського держ. ун-ту. – 2006. – № 3 (87). – С. 20–24.
19. Стадницька Ю.В. Пізнавальна інформація на сторінках дитячих часописів 30-х рр. XX ст. (психологічні та когнітивні аспекти) // Стиль і текст. – 2006. – Вип. 7. – С. 225–231.

Анотація

Автор на матеріалі української радянської дитячої преси 1920–1930-х рр. розглядає вкраплення дискурсу влади на мовному рівні. Аналізує деякі опозиції радянської мовної картини світу.

Ключові слова: дитяча преса, дискурс влади, мовна картина світу, номінація, фрейм, оцінка.

Summary

The author considers disseminations of power discourse on the material of the Ukrainian Soviet child's press of 1920–1930s at linguistic level. Some oppositions of Soviet language picture of the world are analyzed.

Key words: child's press, power discourse, language picture of the world, nomination, frame, estimate.